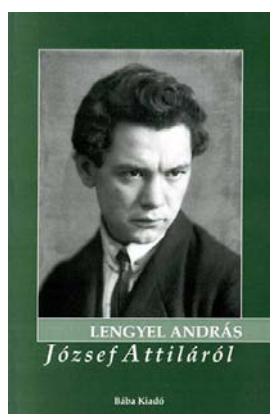

Lengyel András két könyvéről

Lengyel András 2007 legvégén és 2008-ban két könyvet jelentetett meg. A második: *József Attiláról. Életrajzi aprólékok, az első A törvény és az üdv metszéspontján. Tanulmányok Németh Andorról*. A szerző, akárcsak most a Németh Andor-monográfián dolgozó Tverdota György, a költő felől érkezett el József Attila barátjához, kritikusához, textológusához, monográfusához.

*

**Bába Kiadó
Szeged, 2005
291 oldal, 2 750 Ft**

A 2005. év nagyszabású tűzijátéka után azt lehetett hinni, egy ideig „kimerül” a József Attila-kutatók lendülete. Az összes versek három kötete, a teljes levelezés közreadása, Tverdota György, Bókay Antal, Szigeti Lajos Sándor munkái, Lengyel András könyve, a „*gondja kél a gondolatban*”. Az értekező *József Attiláról* című kötet, Valachi Anna és mások újabb művei, Szabolcsi Miklós monográfiájának újraközlése, a konferenciakötetek, meg Balla Zsófia, Báthori Csaba, Kovács András Ferenc, Székely Dezső, Tóth Krisztina, Varró Dániel pastiche-ei, palimpszesztjei, persziflázai, parafrázisai után az új tények, új (értelmező és költői) olvasatok befogadása és beépítése következik. Nem így történt. Lengyel András újabb könyve, az Akadémiai Kiadónál 2008-ban megjelent N. Horváth Béla-monográfiája és Tverdota György 2005 utáni írásai jelzik: nemcsak az 1930 utáni tanulmányok kritikai kiadása „következik” még, de számítani lehet az életművel való foglalkozás újabb részeredményeire éppúgy, mint újabb, más vezérelvű összefoglalások megjelentetésére is.

Lengyel András kötete látszólag az első kategóriába tartozik. A bevezető tanulmányban és a József Attila-irodalom áttekintésében – a költő ürügyén – a magyar irodalomtudomány két lehetőségét értelmezi. Az egyik a „mainstream” irodalomtudomány, amelyik deperszonalizál és dekontextualizál, azaz elvonatkoztat a szerzőtől, figyelmen kívül hagyja a kontextust (vagy éppen más kontextusba helyezi a művet). A másik abból az előfeltevésből indul ki, hogy az alkotás mögött mindig ott van a művet létrehozó személyiség mentális-pszichés-morális-kulturális-eszmetörténeti szituáltságában, a megélt korszak egymással szembefutó vagy egymást erősítő szellemi áramlatában. Lengyel András kötetének bevezető két írása és az egész könyv azt sugalmazza, csak e két megközelítési mód vitaszituációba kerülése inspirálhatja a további kutatásokat, a József Attiláról szóló többféle narráció megszületését: a részletekre vonatkozó filológiai rekonstrukciót, az újabb szövegváltozatokat, a feltárt kapcsolódási pontok bevonását az egyre bővülő értelmezési folyamatba.

A könyv második részét jelentő tanulmányok a József Attila-i életmű egy-egy korszakára, szövegére, élettényére, kapcsolatrendszerére, meg egy metafora hátterére vonatkozó írások. Különösen fontosak ezek közül azok, melyek kézirat-sírból előkerült szöveget ér-

telmeznek (ilyen például *A nincsen apám se anyám kötet ösváltozatának töredéke*, a *Kísérlet egy József Attila-töredék datálására*, a *József Attila ismeretlen vásárhelyi alkalmi verse*, meg *A József Attila ismeretlen fiatalkori verse* című; ez utóbbiban egy Babits Mihálynak ajánlott 1925. december 21-ei rögtönzés alapján pontosítja Lengyel András a fiatal költő bécsi tartózkodásának nem folyamatos voltát, árnyalja Babitshoz és Kassákhoz való emberi és költészetelméleti viszonyát). Fontosak az életrajz hiátusait értelmező fejtegetések (például *A doktorandusz József Attila* és *A „megbüntetett” sikervers. József Attila Pernyetáncra című verse és a Vágó Márta-szerelem sorsa*).

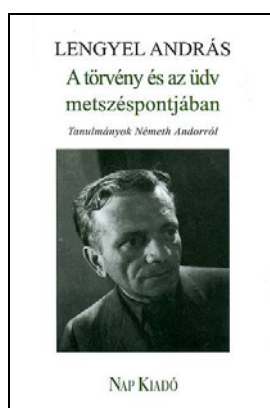
Új és tágabb összefüggéseket is feltár Lengyel András. Ilyen a József Attila pályakezdése, a korszak irodalmi életébe való beilleszkedése, a költő kultuszának kiépülése szempontjából sok és eddig kiderítetlen tényről távlatosan összekapcsoló több mint negyvenlapos írás, az „...íme a költő, aki indul magasba és mélybe”. Juhász Gyula, *József Attila és a provincia*. Ebben a látszólag „mindenki” számára ismerős megismerkedés-történetben, melynek fontos eleme a *Szépség koldusa* elé írt Juhász Gyula előszó, valójában „rengeteg lyuk van”. Az újonnan feltárt tények, megfogalmazott kapcsolódási pontok lehetővé teszik, hogy Juhász Gyula és József Attila találkozásában ne csak két generáció véletlen kapcsolatteremtése tematizálódjék, hanem a „szociokulturális történet”, „szociológiai realitás és intertextualitás” viszonyrendszerében jelenjék meg az életesemény.

A két költő megismerkedése – a korábbi források kritikai egybevetésével és értelmezésével – 1922. február 25-én, Makón, a Korona Szálló emeleti nagytermében történt. A „verselgető makói gimnazista” tehetségére, akit Espersit János kalauzolt Juhász Gyulához, Galamb Ödön hívta föl az idősebb költő figyelmét. A tanulmány új adatokkal valószínűsíti, miként kerültek el József Attila versei a szegedi újságokhoz, Koroknay József helyi nyomdászhoz, hogyan kezdték gyűjteni az előfizetőket az első kötethez. A megemlegetett előszót is tágabb irodalomtörténeti kontextusba helyezi a szerző. Értelmezi a fiatal tehetség gyors érvényre jutását az „adaptív jellegű” makói kulturális életben, jelezve, hogy az erőteljesebb budapesti környezetben ilyen gyors felfutásra nem lett volna mód. Innentől számítva bemutatja, miként vált a makói diák 1929-re versek és cikkek, együtt eltöltött bécsi napok és találkozások után Juhász Gyulával egyenrangú költővé. Dokumentálja, hogy az 1929-es *Hárfa* című Juhász-kötetről bírálatot írni akaró fiatal költő, a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött példánya szerint, mely verseket tartotta jellemzőnek idősebb pályatársára. A versekhez tett jelzések alapján kibontakozik a Nyugat „esztéticista” irányától eltávolodó, a népiesek társadalom- és költészetértelmezésének jellemzőit felmutató Juhász Gyula-kép. Bizonyítékaik ennek a megjelölt versek és az akkori József Attila-költemények közötti intertextuális kapcsolatok. Innen olvasva A Tollban megjelent Babits-pamfletben nem *Az istenek halnak, az ember él* költőjének elmarasztalása a fontos, hanem az, hogy Ady és Kosztolányi mögött Juhász Gyula költészetét idézte példaként az „igazi művészet”-re. A tanulmányt lezáró, *Meghalt Juhász Gyula* című vers, melyet majd egyetlen szónyi változtatással küld el 1937. december 13-án Cserépfalvi Imrének, ezt az értékelést ismétli meg, miközben a verssel „bejelenti” kiadójának öngyilkossági szándékát.

Másként gazdagítja a József Attila-interpretációt a *„Tengerben és egekben élek.” Egy József Attila-metafora háttere*. Ez a „rögtönzés” a 2005-ös kritikai kiadásban, melynek több darabját éppen Lengyel András korábbi munkáira hivatkozva pontosíthatta a köteteket összeállító Stoll Béla, a „teljes versek” között jelent meg. A tanulmány a tizenhárom sornyi szöveget keletkezéstörténetében szemléli. A leghamarabb írt 1–5. sort, a közvetlen

ez után vagy később hozzátett 8–13. sorral együtt kezdi értelmezni. Azt bizonyítja, ez a két rész egybeolvasva „egy készülő vers vázlata”, melynek „alaplogikája”, „alaptézise” a vers beszélőjére vonatkozó önminősítés, a „kételtű vagyok” kijelentés és a „kételtűség” felfejtése, a „létmód megduplázása”-nak a magyarázata. A 9. sor állítása „»tengerben [...] élek«, s az ezt folytató, a tenger-metaphorát föloldó magyarázat (»Tengerem ölelő karok / meleg homálya, lágy világa«) egyértelmű jelzése a pszichoanalitikus inspirációnak.” Ferenczi Sándor talasszális regresszióra vonatkozó fejtegetését bekapcsolva a szöveg magyarázatába, meggyőzően bizonyítja, hogy ez a „töredék”, melynek József Attila a 6–7. sor betoldása után sem adott címet, tehát eldönthetetlen, hogy akart-e még dolgozni rajta, ebben a formájában is jelzi: a költő, akinek „emberi s gondolkodói magatartásához, egész beállítódásához” hozzátartozott a perspektívakeresés, életének utolsó, legnehezebb pillanataiban is „a keresés pozíciójából” mondta ki diagnózisát.

*

Nap Kiadó
Budapest, 2007
296 oldal, 2 400 Ft

Németh Andorról még a professzionálisan olvasók is keveset tudnak. József Attila „pantheonja”-nak mellékalakjaként él a köztudatban, a lakásukban lévő, József Attilának bármikor igénybe vehető ágygal, Szántó Judit öngyilkossági kísérlete utáni barkochba-játékkal (melynek során „kijátszotta”, hogy a költő élettársa mit tett, s a beszélgetés órájában hol és milyen körülmények között tartózkodik), az ebből született Kosztolányi-novellával, a *Barkochbával*. A József Attila-verseket alaposabban ismerők emlékeznek a *Németh Andor* című versre, a Kuncz Aladár *Fekete kolostorát* lapozgatók pedig arra, hogy Németh Andor is ugyanabban az internáló tábor volt 1914 és 1919 között, mint a később Erdélybe visszatért Kuncz Aladár.

Az utolsó harmincvalahány évben azért csordogáltak egyéb információk is. 1973-ban *Szélén behajtvá* címmel megjelent válogatott műveinek gyűjteménye, 1989-ben *József Attiláról* címmel visszatekintő könyve és kisebb írásainak válogatása a korszakról, 1997-ben önéletrajza, a *Láthatatlan írás*, 2001-

ben Angyalosi Gergely, Tverdota György és mások tanulmánya, 2004-ben pedig Botka Ferenc értelmezte kritikáit.

Lengyel András mostani könyve az első, mely átfogó képet ad az 1891–1953 között élt költőről, újságíróról, teoretikusról, esszéíróról.

Már az élete is figyelmet érdemel. 1908-tól folyamatosan publikált. Gimnazistaként osztálytársa volt Indig Ottó, ekkor ismerkedett meg Berde Máriával, Ligeti Ernővel. 1909-ben a budapesti egyetem hallgatójaként néhány versét közölte a *Közös úton* című antológia, szemle-cikkeket írt a Renaissance-ba és a Huszadik Századba, írt drámát, fordított Hauptmann-t. 1913-ban a szolnoki felsőkereskedelmi iskola helyettes tanára lett. A háború alatt az emlegetett internálótáborban volt mint a hadban álló ellenséges ország állampolgára. 1919. június 2-án érkezett Bécsbe, ahol a Tanácsköztársaság követségének alkalmazottja lett.

Az iskolai és egyetemi évkönyvek és egyéb dokumentumok alapján összeállított pályakezdés, majd az önéletrajzot, az újságcikkeket, a kortársak levelezését, a Bécsben és Berlinben megjelent folyóiratokat és az újságok híreit, utalásait számba véve körvonalazza Lengyel András Németh Andor társadalmi és szemléleti pozícióját. Eszerint emigránsként

Bécsben maradt, részese lett annak a szellemi forrongásnak, amelyiket egyszerre jelzett Kassák *Máglyák énekelnek* című műve, a számozott versek sora, Moholy Nagy László, Komlós Aladár, Ignó és mások irodalmi (és társadalmi) perspektívát kereső szándéka és Hatvany Babitsot denunciáló indulata. Közel került Kassákhoz, együtt szerkesztették a 2×2 egyetlen számát, munkatársa volt a Bécsi Magyar Újságnak, együtt dolgozott Bölöni Györggyel, tudósított a bajorországi állapotokról, Hitler mozgolódásáról, megismerkedett Ernst Blochhal, ellátogatott Stockholmba. Az 1922–1923-as cikkekből az erkölcsi kérdésekben határozott, a politikát inkább elutasító, toleráns, önnön zsidó-magyarását pontosan értelmező ember képe bontakozik ki.

Dokumentumokból, visszaemlékezésekből, levelekből rekonstruálható filozófiai érdeklődésének alakulása és esztétikai rendszere. 1914 előtt megismerte Bergson filozófiáját, ebben része volt a francia filozófus első fordítójának, Németh Andor barátjának, Fogarasi Bélának. A világháborús internálás idején Kuncz Aladárral Hegelt, egy német szobrásszal Nietzschét, egy fiatal német költővel Lukács György könyvét olvasta. 1919-ben Marxot, 1919 és 1926 között Kierkegaard-t és Adlert tanulmányozta. Bécsben és Berlinben bekerült abba az írói-művészi körbe, amelyik az avantgárd esztétikáját tekintette mértékadónak. „Modellezte” magának Apollinaire-t, ismerte Gottfried Benn műveit. Költői eszménye a Valéry-féle „tisza költészet” egyik változata lett. Ő is, akárcsak Szabó Lőrinc és József Attila, a Nyugat első nemzedékének költészetfelfogása, Erdélyi és Kassák „versteóriája” közül választhatott. Miután, 1926-ot követően, szorosabb kapcsolatba került József Attilával, még határozottabban döntött. A „tisza költészet”-et ugyancsak normának tekintő József Attilával szemben nem próbálta ki a neofolklorista lehetőségrendszer és nem írt „komprimált” verset sem. A költészetben a filozófiai inspirációjú „tisza költészet” maradt az eszménye.

1926 után A Toll, az Újság, majd a Szép Szó kritikusa lett. Kapcsolatba került Déry Tiborral, Koestler Arthúrral (róluk és József Attiláról külön fejezet szól). Esszéit írt Franz Kafkáról, Proustról, Tzaráról, Cocteau-ról, Karinthyról és Kosztolányiról. Kosztolányi pályáját az 1910-es évektől kísérte figyelemmel. 1920-tól folyamatosan értelmezte szemléletmódját és műveit. *A kurzus írói egymásról és A pojácák* címmel kommentálta Kosztolányi és Szabó Dezső vitáját. 1927-ben az *Édes Annáról*, 1933-ban az *Esti Kornélról* írt tanulmányt. 1936 novemberében a Szép Szóban búcsúztatta a költőt. Ez az írás – Lengyel András értelmezésében – a pályakezdő korszak verseinek finom elutasítása, az 1920-as években volt fordulat után annak felmutatása, miként volt lehetséges a „techné” fontosságának szem előtt tartása és annak felismerése, hogy az irodalom nem „retorikai alakzatok pusztá érzelmi, logikai stb. permutációja”, hanem „a nyelv logoszon túli médiumában való megjelenítője”. Ez egyben – a végeredményre nem tekintve – Németh Andor költészetének is jellemzője.

*

Lengyel András mindkét könyve, akárcsak eddigi munkái, mindenekelőtt az általa feltárt kéziratok, szövegközlések, feledésbe merült újságok, cikkek anyagára támaszkodik. Az empirikus tényeket mindig ütközteti a szakirodalom addigi felismeréseivel, s ahol egymásnak ellentmondó tényeket vagy következtetéseket talál, ott sokszorosán ellenőrzi az adatok helyességét, s a tényeket poétikai és eszmetörténeti szinten értelmezi. Régebben is, most is a részletekben érvényesülő kutatás és az egészben való gondolkodás a jellemzője.

Sipos Lajos